

Iz zajednice, Kultura | 10/12/2022

Sava Šumanović, veličanstveni zamah i strašan kraj

👤 Piše: Đorđe Matić

Sava Šumanović, slikar zelenih i zlatnih polja, oranica i tamnozelenih krošnji, slikar snježnih bjelina što pokrivaju ravničarske sokake i ulice, slikarski date čudnom i vanredno uspjelom atmosferičnošću, portretist aktova žena iz građanskih krugova, slikar krajolika i dječjih portreta, urbanih ljudi u kafeima, portreta ribara i ravničarskih beračica, skončao je u barbarskoj, živinskoj i potpunoj negaciji njegova života, nastojanja i blagog koliko vatrenog temperamenta

U naivno i još čisto doba, na početku druge polovice osamdesetih, privukao je po generacijskom ključu jedan televizijski film, rađen tehnikom i stilom pod jakim utjecajem tada revolucionarne estetike video-radova. Za neke od nas, obožavatelje novog vala/talasa, premijera toga filma, prikazanog u legendarnom dramskom terminu u ponedjeljak u osam uvečer, bila je događaj. Režiju su potpisivali čuveni duet Boris i Tucko (**Branimir Dimitrijević** i **Boris Miljković**), redateljski par koji je doslovno oblikovao vizuelni aspekt novovalnog pokreta, tamo gdje se radilo o pokretnim slikama, a ne omotima ploča, fotografijama bendova i ostalim elementima koji su predstavljali taj vanjski, izuzetno važan aspekt najvažnijeg rokenrolerskog pokreta Jugoslavije.

U najavi koju smo pročitali u novinama i tjednicima specijaliziranim za televiziju popis glumaca u filmu čitao se kao „tko je tko“ najsuvremenijeg dijela domaće rock-scene: **Čavke** iz Električnog Orgazma, **Koja** iz Šarla i Discipline kičme, nezaobilazni dvojac iz Idola, **Srđan Šaper** – koji je, da stvar bude napetija, bio potpisan i kao kompozitor muzike za film – i **Nebojša Krstić**, ali basista **Zdenko Kolar**, čak i sam ljubljanski punk-guru **Igor Vidmar**, zatim naš Zagrepčanin s Vesele televizije **Goran Gajić**. Pored njih i pravi glumci, **Olga Kacjan**, **Slavica Knežević**, **Ljubivoje** (ne Ljuba) **Tadić**, i, za nas u nježnim godinama posebno interesantno, najljepša mlada glumica Jugoslavije, **Gala Videnović**. Zbunjujući je bio i tim najrazličitijih, redom vrhunskih (i pokojeg „primijenjenog“) umjetnika koji su „igrali“ u filmu: **Tom Gotovac**, kao neka vrsta rodonačelnika ovakve estetike, avangardni likovnjak **Raša Teodosijević**, pa „uvozni Talijan“ **Paolo Magelli**, tada jedan od dvojice-trojice najuspješnijih kazališnih režisera, a uz njega, i kao antipod neke vrste, čak i čuveni **Jovan „Boca“ Ristić**, televizijski režiser i sinegdoha za zabavne i lake programe sretnog doba za široke jugoslavenske mase. Sve redom uzbudljivo, zbunjujuće, fragmentarno, bez klasične naracije, provokativno, ultramoderno – podrazumijevalo se – kao kakav produženi videospot ili skup videospotova, rađeno s mnogo samosvijesti i

namjerne diverzije u odnosu na tipični „dramski program“ koji je gledala čitava zemlja ponedjeljkom uveče. Iskreno, sama tema gotovo da nas nije ni zanimala.

Film se zvao – „**Šumanović – komedija umetnika**“.

Ne zna se zašto su režiseri i autori stavili odrednicu „komedija“ u naslov. Možda iz provokativne ironije – komedija je podvrsta drame, da ne zaboravimo – kao književne vrste za igranje na pozornici. Možda iz očaja, znajući ono što mi nismo tada znali. Ko će ga znati. Jer ta žanrovska odrednica u svojoj osnovnoj definiciji stajala je u apsolutnoj suprotnosti, doznat ćemo kasnije, sa životopisom, ali i radom i čitavom višom, a strašnom simbolikom ličnosti čije je ime stajalo u naslovu. Nismo tada znali o toj ličnosti gotovo ništa, pa nismo znali da čitamo tu razinu. Oblanda, stil, omiljeni heroji muzike i suvremene umjetnosti bili su draži i važniji.

Scena iz filma

Scena iz filma

Tek godinama kasnije, i zapravo tek sa slomom države, srušit će se tabu, a na puni i pravi način izaći će dubinsko i slobodno tematiziranje čovjeka iz naslova – **Save Šumanovića**, slikara, srpskog i jugoslavenskog, veličanstvenog. I najtragičnijeg od svih.

Usamljeni fenomen naše kulture

Otkrivajući ga i baveći se njime kasnije, ukazivala se u zračnim slojevima pojava jedne strahovite raskoši, umjetničke i ljudske, kao prvim velikim otkrićem. Ali uz to, uz kraj biografije, kao trajna stravična sjenka ušla je i

čitava užasna naša kolektivna pripovijest koju su u suton zlatne kolektivne ere postmodernisti i kasni modernisti novoga talasa i video-arta pokušavali u isto vrijeme da nekako pokažu, i da je sakriju, da time i sebe i nas zaštite od implikacija koje ovaj nesretni genij rođen u Vinkovcima, ispostavit će se, nosi biografski, lično, nacionalno, historijski.

Šumanović je bez sumnje jedan od tri ili četiri najznačajnija srpska modernistička slikara, to je iznad i prije svega činjenica koju treba odrediti i postaviti.

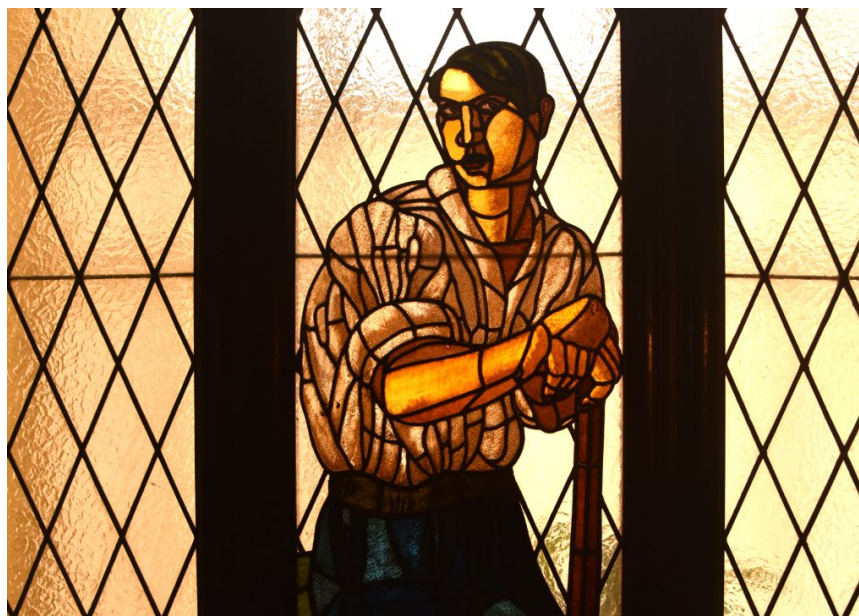
Pijani brod, Sava Šumanović

Taj veliki i potpuno usamljen fenomen naše kulture, naravno, kao i svi veliki talenti, imao je izrazito naglašenu porodičnu, socijalnu i kulturološku pozadinu. Sava je rođenjem bio pripadnik obrazovanog sloja, više srednje klase, što je još jedan izgubljeni dio našega naroda – njegova elita dakle – čiji je ogroman dio nestao u genocidu u takozvanoj NDH u periodu 1941-45., gubitak koji je potpuno promijenio našu nacionalnu, prečansku kulturu i društvo. To je poglavlje koje tek danas rijetki osvještavaju historičari (u čemu daleko prednjači **Čedo Višnjić** sa svoje četiri studije), i tek sad, slobodnije postavljaju i dublje tematiziraju.

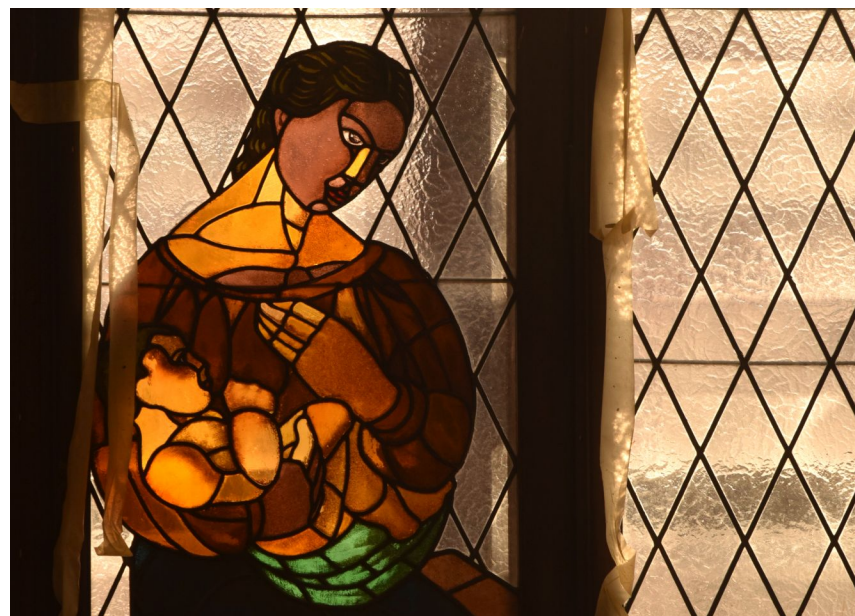
Zagreb, stanica na putu umjetničkog sazrijevanja

Šumanovićevo odrastanje u fatalnom ravničarskom, austrougarskom Šidu imalo je obilježje tipičnog razvoja potomaka građanske klase sklonih umjetnosti – školovanje u gimnaziji u Zemunu, prvo i najvažnije cvjetanje stvaralačkog poriva, iz toga razvoj ideja i shvaćanja umjetnosti, satovi crtanja kod nekog učitelja Austrijanca, a u psihološkom pogledu i proces individuacije i razvijanja vlastitoga ja – kroz opiranje očevom pritisku da se, još jednim korakom više na socijalnoj skali, posveti studiju prava i postane odvjetnik.

Šumanović je na putu svoga odrastanja, oblikovanja i prvog sazrijevanja, ne treba zaboraviti, bio i naš sugrađanin, provevši formativne godine u Zagrebu na Višoj školi za umjetnost i obrt. Kao i mnogi modernisti iz svjetskih centara u ta predkatastrofična vremena prije i oko 1914., poput **Pikasa**, **Kandinskog**, a naročito **Matisa** pod čijim će jakim utjecajem kasnije biti, i Sava prolazi period primijenjene likovnosti, grafike i ilustracije za kazalište. Druži se s pjesnicima koji su mu nesumnjivo proširili duhovne i intelektualne vidike, što zasigurno utječe i na sljedeću točku svakoga slikara te generacije, onaj najvažniji topos i grad kom se stremi i u koji se prije ili kasnije moralo krenuti: Pariz, naravno. Šumanović u glavnom gradu likovne umjetnosti svijeta susreće se iz prve ruke s umjetnicima i tendencijama modernizma u svojoj najvišoj točki. Boemija, samovanje po sobama i sirotinjskim ateljeima Monparnasa, druženje s velikim francuskim, svjetskim umjetnicima, ali i najvećim našijencima, **Rastkom Petrovićem** iznad svih, sve je to dio jednog puta gdje je Pariz bio zalog toga razvoja, ali ne potpuni. Sava Šumanović artikulirao bi svoju umjetnost u svakoj postavci i životnim okolnostima, kao i sve jedinstvene individue.

Vitraž u zgradi u Jurišićevoj ulici u Zagrebu, delo Save Šumanovića, foto: Jovica Drobnjak

Vitraž u zgradi u Jurišićevoj ulici u Zagrebu, delo Save Šumanovića, foto: Jovica Drobnjak

Ove moderne i modernističke tendencije i stil Šumanović, naravno, vraća nakon nekoliko godina u svoju zemlju i u kontekstu slikarske scene Beograda i šire Srbije (Hrvatska već ima svoje predstavnike stila) time zapravo donosi neke od najradikalnijih postulata eksplozivnog, rušućeg i gradećeg likovnog modernizma – s kubizmom kao najizrazitijim smjerom, u kojem on ostaje vodeći slikar te šokantne, razbijene, multiplicirane i apstrahirane perspektive.

Kao i svi inovatori, kritiziran je od štampe i institucija što su još pod utjecajem prošloga vremena. Ima onaj divan momenat kad umjetnik svoje kompozicije iz inata i uvrijeđenosti, prkosno potpisuje francuskom transkripcijom – „Sumanovich”, dok se jednom znavijek ne bude vratio u potpis ćirilicom.

Sasećen u zenitu stvaralačkog naboja

Nakon ponovnog boravka u Parizu i spomenutog, ključnog utjecaja Matisovog, **Šumanović** se vraća u Jugoslaviju i tada počinje njegova zrela, najljepša faza (mada ima jedva trideset godina). To je onaj najljepši Šumanović, kakvog znamo (ili bar mislimo da znamo), kakvog smo otkrili u međuvremenu i koji s protokom vremena i svakom spoznajom o njegovom djelu, ali i razumijevanjem vlastite kulture, dobija neprestano i kontinuirano na značenju. Opus i život Save Šumanovića rastu u našim grešnim očima i zadobijaju mjesto kakvo ne zauzima, reklo bi se, nijedan srpski slikar iz prve četiri decenije dvadesetog stoljeća: umjetnik pun snage na nekim platnima, a beskrajne delikatnosti izraza na drugim, stvaralac koji je prešavši pravac razvoja od secesije preko simbolizma i ultramodernog kubizma, na kraju našao svoj umjetnički put na neočekivanoj točki.

Tako, od podcijenjenog i često amaterima bliskog žanra – slikanja pejzaža, stvorio je Šumanović opus pun treperavih, svijetlih, lirskih kompozicija, čudesne, zračne koloracije. Ta serija radova ostvarena tridesetih godina, po zahvatu, tendenciji, tematici i uopće proširenju slikarskog jezika, bez premca je u našoj cjelokupnoj likovnosti.

Lomna priroda umjetnika i njegovi najbolji radovi ostvarili su se svega par godina prije neizrecivo strašnog kraja u šokantnoj, istinski neshvatljivoj suprotnosti između ličnog, umjetničkog, ponad svega ljudskog – naspram općeg, društvenog, historijskog u svom najkrvavijem pojavljivanju i činu. Sava Šumanović, slikar zelenih i zlatnih polja, oranica i tamnozelenih krošnji, slikar snježnih bjelina što pokrivaju ravničarske sokake i ulice, slikarski date čudnom i vanredno uspjelom atmosferičnošću, portretist aktova žena iz građanskih krugova, slikar krajolika i dječjih portreta, urbanih ljudi u kafeima, portreta ribara i ravničarskih beračica, skončao je u barbarskoj, živinskoj i potpunoj negaciji njegova života, nastojanja i blagog koliko vatrenog temperamenta. U Šidu, 1942., prije osamdeset godina, uhvaćen je, kod još jednog hapšenja Srba u raciji i ubijen. Strijeljan gotovo anonimno i pokopan u masovnoj grobnici, kao još jedna od žrtava neizrecivog broja pogubljenih od jedne idejne nakaze i apsolutno monstruozne kvazidržavne i ideološke tvorevine. Neka i ponovimo: nikada u mučnoj prošlosti našoj kao da nije bilo veće suprotnosti: jedna tankočutna umjetnička ličnost, apsolutni individualni um – a nad njim ovaj historijski porod od tmine, kakva je bila takozvana Nezavisna Država Hrvatska, na vječnu sramotu.

Ali ne smijemo tu stati. Kada govorimo o Savi Šumanoviću, moramo misliti na ljepotu i delikatnost toga divnoga slikara, u tome i samo u tome je spas, u svijesti o tome kakvu smo čarobnu pojavu imali u svojoj likovnoj i kulturnoj historiji. Ne zaboravljajući trajnu prisutnost mraka čije su kandže preko decenija i dalje u krajičku oka, malo van vidnog polja, prisutne kao grozni tamni refleks bez svjetla – tamo, iza točke gdje završava čudesni kolorit ovoga slikara kao nositelja života, životnosti, prefinjenosti i estetike. Užasu i mraku usprkos.

Tekst je objavljen u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije